

Сімейне виховання у педагогічній публіцистиці С.Л.Соловейчика

В статті розкриваються основні положення концепції сімейного виховання, обґрунтованої російським вченим психологом, педагогом, журналістом С.Л.Соловейчиком.

The basic ideas of the concept of the family education are considered in the article, proved by the Russian scientific psychologist, the teacher, the journalist S.L. Soloveychik.

Кожний історичний період сімейної педагогіки вирізняється особливостями розвитку, появою нових теоретичних концепцій, новими практичними підходами до виховання дітей в сім'ї.

70 – 80-ті роки ХХ століття у вітчизняній педагогіці ознаменувалися поширенням інтересу до педагогічних книг і статей Семена Львовича Соловейчика (1930 – 1996) – російського публіциста, педагога, драматурга, який, на наш погляд, є не тільки педагогічним журналістом, а є творцем, теоретиком педагогіки ХХ століття і насамперед теоретиком сімейної педагогіки. Його спадщина, життєвий і творчий шлях, на жаль, майже не досліджувалися науковцями, за виключенням журналістів, які у своїх статтях наприкінці ХХ століття доносили до масового читача через журнал і газети важливість праць С.Соловейчика (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). Саме вивчення теоретичних положень сімейної педагогіки Семена Львовича і визначило мету нашої публікації: розкрити основні ідеї його концепції виховання дітей у сім'ї.

С.Л. Соловейчик після закінчення Московського університету у 1953 році працював піонерським вожатим, вчителем у школах м. Москва, був кореспондентом у журналі «Піонер», а починаючи з 1960-х років працював у газеті ЦК ВКСМ «Комсомольська правда». Саме в цей період у рубриці

«Червоний парус» велику увагу приділяє питанням гуманізму, моральності, духовності у вихованні. Починаючи з середини 80-х років, працюючи у «Вчительській газеті» виокремлює проблему педагогіки співпраці, розкриває досвід педагогів-новаторів (Амопашвілі, Дубровського, Шаталова та ін), які працювали на засадах діалогу педагога, вихователя і учня. Педагогічні статті ним були також надруковані і в журналі «Учбовий час». У 1992 році він заснував і активно працював головним редактором газети «Перше вересня», яку сьогодні очолює його син А.С. Соловейчик. Свої праці С. Соловейчик адресував як дорослим, так і дітям. Книги для дітей: «Книга про тебе» (1965), «Мокрі під дощем» (1968), «Про піонерів» (1984), «Час учнівства» (1986) розкривали правдиві історії життя дітей, формування їх характеру у дитячому колективі, вчили дітей добру і гуманізму. У своїх працях Семен Львович розкриває важливість педагогічних положень наукової спадщини Крупської, Шацького, Макаренка, Сухомлинського. Особливий інтерес для науковців становить укладена ним книга «В.О. Сухомлинський про виховання» (19).

Аналіз вивчених нами праць С.Соловейчика дає право стверджувати, що в своїх працях він не давав категоричних рецептів як треба виховувати дитину, не акцентував на позиції «мій власний досвід», а запрошував науковців, вчителів, батьків до спів роздумів щодо виховання дітей, він в цілому не узагальнює досвід, його праці в більшості не просто відповідь на запитання «як», а на запитання «чому». Особливо такий підхід характерний для книги «Педагогіка для всіх» (1977 – 1986), в якій він виклав філософський погляд на мету, засоби і умови виховання дітей у сім'ї: показав як виховується серце, розум і дух вільної «Дитини-Людини», а також розкрив недоліки традиційного сімейного виховання. Перечитуючи цю книгу, день за днем шукаєш відповідь на запитання, яке поставив Семен Львович: «Чому в однакових умовах в одних сім'ях виростають хороші діти, а в інших – погані?» [1, 7]. У своїх працях, особливо у праці «Педагогіка для всіх», доводить, що «Педагогіка для всіх – наука досить жорстка, як і всі науки.

Вона не дає приклад як жити і яким бути, вона навіть не виписує рецептів виховання: вона лише досліджує, за яких обставин з дітьми все буде добре, а за яких безперечно будуть труднощі. Так виходить, а так – ні. Це все, що може сказати педагогіка, але цього і не замало» [5].

Характеризуючи в цілому, що «виховання залежить від трьох складових: дорослі, діти і взаємостосунки між ними» показує, що у системі шкільної освіти і виховання дві складові відносно відомі: підготовлений вчитель і стосунків між вчителем, унормовані законами про школу. Як більш складне, він визначає домашнє, адже «Домашнє виховання – це загадка з трьома невідомими із трьох». Розв'язати її досить складно. С.Соловейчик якраз свою книгу «Педагогіка для всіх» так і побудував: перша частина книги «Людина для Людини» (4 – 101, 1) присвячена батькам, друга – «Людина в людині» (152 – 277, 1) присвячена дітям, третя «Людина і людина» (304 – 357, 1) відповідно розкриває взаємостосунки між батьками і дітьми. Перш за все ця книга адресована «майбутнім батькам». С.Соловейчик був глибоко переконаний, що «у вихованні все починається у дитинстві – у дитинстві батьків» [5, 1]. Слід зазначити, що книга «педагогіка для всіх» була вперше видана у середині 80-х років і до цього часу автор досить активно займався педагогікою і у своїх попередніх працях розкривав проблеми виховання молоді. Особливість цієї праці в тому, що вона про сімейне виховання дітей і підлітків середини ХХ століття.

На думку С.Соловейчика, вплив сім'ї на дитину не вимагає ніяких доведень і переконань. Сім'я впливає і цілеспрямовано, тобто свідомо, і нецілеспрямовано, тобто несвідомо і обидва ці впливи однаково сильні.

В основі сімейного виховання, за С.Соловейчиком, має лежати «людський» підхід, який передбачає погляд на дитину як на особистість, як на людину [10 – 12, 1].

Аналізуючи вплив соціального середовища на формування особистості, С.Соловейчик відмічав, що сім'я – провідний фактор у вихованні і розвитку особистості дитини, від якого в подальшому залежить доля людини.

Суспільний лад вказує програму виховання, соціальне середовище визначає провідні напрямки виконання такої програми. Часто приходиться чути від батьків нарікання на те, що їм не вдається створити необхідне виховне середовище, яке буде оберігати здоров'я, дух, нормальне дитинство.

На переконання С.Соловейчика, створити можливо і не всі можуть, але в силах нейтралізувати шкідливий вплив. Якщо в сім'ї нормальні стосунки між батьками і дітьми, якщо батьки прагнуть пізнати дитячу душу і умови, за яких можна вплинути на неї, якщо батьки прагнуть дати дітям дитинство, зберегти його, то і успіх буде обов'язково. І велика дурість виганяти дитинство із дитини і дитину із дитинства [45, 1]. Дитинство має різні періоди життя, особливим є період підготовки до школи.

С. Соловейчик вважав, що велике значення мають сім'ї в період дошкільного виховання. І тому батьки часто ставлять питання «Як підготувати дитину до школи?». Таку підготовку він визначає як «підготовка маленького до самостійного життя серед однолітків». Радить батькам спробувати навчити дитину простим правилам життя у дитячому колективі [26 - 27, 1]. В розділі «Умови виховання» [68 – 107, 1] С.Соловейчик описує ситуації щодо прорахунків у сімейному вихованні, які були, є і будуть актуальними у різні історичні періоди розвитку теорії і практики виховання дітей у сім'ї. Через конкретні ситуації автор показує, як діти проходять перші кроки формування негативних рис характеру, вчинків і в цілому можуть у подальшому стати просто бездуховними і аморальними.

Питання моральності і духовності проходять червоною ниткою через всю його педагогічну публіцистику і журналістику. В своїх працях він виходить з того, що «все, що відноситься до цілей людини – назвемо його духовністю, а все, що відноситься до засобів – моральністю». Цілі людини можуть бути духовними чи бездуховними, а засоби – моральними або аморальними. А мораль – це прийняті в суспільстві правила моральності, прописані (моральний кодекс) чи не прописані (суспільна думка). Можна сказати «читає мені мораль», а сказати «читає моральність» не можна [91, 1].

Через багаточисленні приклади С.Соловейчик розкриває, яким чином необхідно організувати виховання дітей як дошкільного, так і шкільного віку в сім'ї, підкреслює, що чесність по відношенню до дітей, повага до особистості, щирість – необхідна умова ефективного виховання дітей різного віку. Педагог-публіцист наголошує, що в родині дитина одержує перший життєвий, в тому числі і моральний досвід, саме в сім'ї розпочинається її особистісний розвиток.

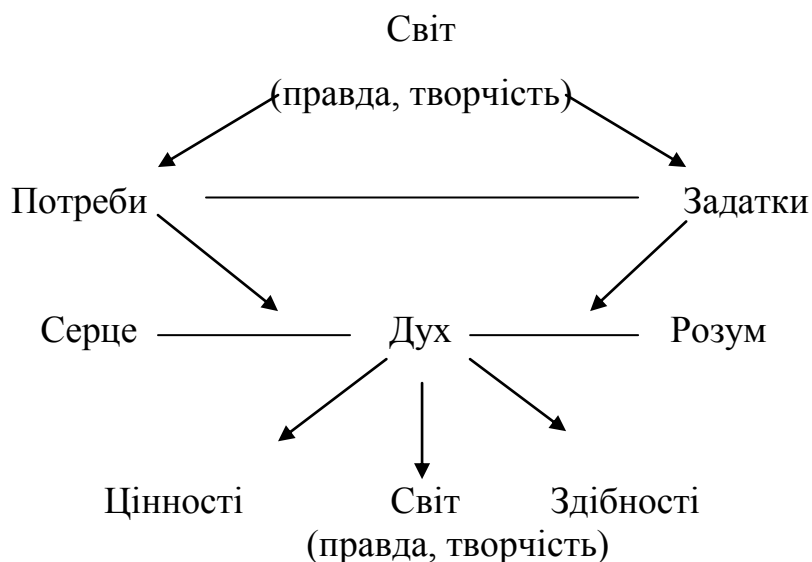
Моральне виховання С.Соловейчик вважає основою виховання дітей в сім'ї. Буде моральність, точно буде і духовність, не буде моральності – не буде нічого, ніякого виховання [92, 1]. Він застерігає батьків від головних помилок виховання, коли ті в ранньому віці дітей вважають ще надзвичайно маленькими для морального впливу на них, а також не надають відповідної уваги на прояви негативних рис характеру [93, 1].

Окремі батьки з подивом задають питання «Не розумію, звідки вони могли взяти це, адже ми не вчимо їх нічому такому негативному, це вони вчиняють самі». Ці питання промовляють батьки, коли їх діти вже вчинили негативну дію, цим самим прагнуть довести, що вони тут не до чого.

С.Соловейчик підкреслює що, спостерігаючи таку ситуацію, зустрічаючись з такими переконаннями батьків люди можуть дійти висновку, нібито маленькі діти, в яких з раннього дитинства закладаються негативні риси характеру, у всьому винні самі. Беззаперечно, кожен із нас переконаний, що ні одна мати, ні один батько не скаже дитині «Любий, вдар іншого, скажи неправду, зламай дерево» тощо, але багато прикладів вчинків дорослих є прикладом для цього. І хоча батьки можуть заперечити, що не всі слова впливають на дитину, що не всі вчинки вони помічають і розуміють, вчений-педагог у своїх працях наголошує, що діти помічають все, вони новачки у житті, вони прагнуть до пізнання нового, їх «допитливості» немає меж, вони на всьому зосереджують свою увагу (десятирічні діти навіть ведуть розмову про пересадку серця), для них важливе кожне слово, кожна дрібниця, на що часто просто не звертають увагу батьки і радить не дітей звинувачувати в

поганих вчинках і діях, а приглянутися батькам самим до себе і при дітях зрівноважувати кожне слово, усвідомлювати кожен свій крок, кожен свій вчинок. Справа ця не досить легка, «скільки мужності необхідно, щоб виховати дитину – страшно подумати» [134, 1] і не звинувачувати інших, саму дитину за прорахунки у вихованні, а більше саме батькам подавати приклади моральності і духовності.

На запитання, які якості особистості повинні виховати батьки в дітях, починаючи з раннього віку педагог-практик дає відповідь, розкриваючи категорії: «виховання серця», «виховання духу», «виховання розуму», мрійливість, правдивість, доброта, справедливість, витривалість, терпіння, стриманість, відповідальність, сумлінність, повага до старших, інтелігентність, громадянська позиція, воля, впевненість – ці якості вважав Соловейчик необхідно формувати з перших днів народження дитини. Щоб виховати особистість, необхідно пам'ятати : «В людині все, все – в тому числі і розум, і воля – від природи. І в людині все, значуще все – від виховання. Все від природи, і все від виховання» [300, 1]. Як підтвердження цих положень С.Соловейчик подає педагогічну модель особистості.

Ця модель вказує, що потреби і задатки – природній матеріал, з яким мають справу батьки, вихователі. Цінності і його здібності – результат

виховання, а всередині між ними «Серце, дух, розум» - це ті складові, про які найбільше мають опікуватися батьки.

Найважливішим фактором формування особистості дитини він вважав всі форми взаємостосунків у сім'ї, все життя – буття сім'ї. А це означає, що життя дітей в родині є педагогічно організованим процесом, побудованим на основі взаємоспілкування, співпраці і співтворчості. Саме форми роботи з дітьми на основі цих складових і можуть принести успіх у вихованні. Для взаємоспілкування, для виховання саме спілкуванням необхідно пам'ятати про такі поняття як: «встановлення душевного контакту», «знаходження спільної мови». Також батькам важливо виходити з того, що у «спілкуванні такі сходинки: контакт, душевне спілкування, духовне».

Важливо також яким голосом і з яким поглядом відбувається спілкування. Діти по особливому реагують на материнський та батьківський голос. Семен Львович навіть наводить перелік можливого погляду, який є найбільш сприятливим для виховання дитини: добрий, лагідний, ніжний, зацікавлений, веселий, радісний, з гумором, який розуміє, прощає, тішить, підбадьорює, запрошує, захоплюється дитиною. Також, необхідно пам'ятати, що діти досить чітко реагують на інтонацію в голосі батьків, навіть не завжди звертають увагу на зміст.

Інша тональність і погляд буде в ситуації, коли батьки карають дитину – краще якщо буде просто здивований погляд, а не розлючений, голос не роздратований, можливо підвищений, навіть «замість Маша прозвучить Марія». Таким чином, Семен Львович переконує в тому, що якщо «у нас півгодини в день на дитину, то наш син може бути прекрасно вихованим, якщо ми будемо пам'ятати, що виховання – це не догляд, не нагляд, а душевне і духовне спілкування. Догляд у півгодини складний, нагляд неможливий, а спілкування сина вимірюється не часом» [319, 1].

При цьому, на нашу думку, є досить переконлива позиція Соловейчика про те, що діти живуть сьогоднішнім і самі по собі не готуються до

майбутнього життя. Завдання дорослих членів родини і полягає в їх підготовці до цього через життя.

Отже, положення, висвітлені через журналістику С.Л. Соловейчика є досить теоретично обґрунтованими, вивіреними життям і практикою, актуальні і їх подальше вивчення буде сприяти наповненню сімейної педагогіки новими підходами, змістом, насамперед, що в її основу буде складати етика.

Література

1. Максименко В. Час работы...: [О книге С.Л.Соловейчика «Учение с увлечением»] // Юность. – 1977. – №10. – С.95.
2. Нуйкин П. История одного интервью: [Симон Соловейчик (1930-1996)] // Книжное обозрение. – 1997. - №28.
3. Овчинникова И. Не бойтесь дождей: [О книге С.Соловейчика «Мокрые под дождем»] // Известия. – 1968. – 30 окт.
4. Соловейчик С.Л. Час ученичества. Жизнь замечательных учителей. Изд. 2-е. М., «Дет. лит.», 1972. – 255с.
5. Соловейчик С.Л. Вечная радость: Очерки жизни и школы. – М.: Педагогика, 1986. – 370с.
6. Соловейчик С. Воспитание по Иванову. – М.: Педагогика, 1989. – 352с.
7. Соловейчик С.Л. Воспитание творчеством. М., «Знание», 1978. – 94с.
8. Соловейчик С.Л. Резервы детского «Я». – М.: Знание, 1983. – 96с. – (нар. ун-т. Пед. Ф-т; № 11).
9. Спасская Ю. [О книге С.Соловейчика «Мокрые под дождем»] // Литература в школе. – 1969. - №2. – С.85.
10. Чуприн С. Радость быть учеником: [О книге С.Л.Соловейчика «Час ученичества»] // Юность. – 1973. - №7.